

Η UNESCO για τη βιοηθική και την ηθική της επιστήμης και της τεχνολογίας

Σταυρούλα Τσινόρεμα

Ενα σημαντικό εκπαιδευτικό γεγονός έλαβε χώρα στις αρχές Μαρτίου στη Κωνσταντινούπολη, υπό την οργανωτική ευθύνη της UNESCO. Ο Τομέας Ηθικής της Επιστήμης και της Τεχνολογίας του Παγκόσμιου αυτού Εκπαιδευτικού, Επιστημονικού και Πολιτισμικού Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, διοργάνωσε Περιφερειακή Συνάντηση Ειδικών, στις 5- 6 Μαρτίου, κατά την οποία έλαβαν μέρος καθηγητές μαθημάτων Ηθικής της Επιστήμης και της Τεχνολογίας καθώς και Βιοηθικής από Πανεπιστήμια έξι χωρών: της Γεωργίας, της Ελλάδας, της Κύπρου, της Μάλτας, της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και της Τουρκίας. Βασικοί στόχοι ήταν από το ένα μέρος, να επιτευχθεί μια εμπεριστατωμένη καταγραφή πανεπιστημιακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων Ηθικής (Βιοηθικής και Ηθικής της Επιστήμης και της Τεχνολογίας), που λειτουργούν σε αυτές τις χώρες, και από το άλλο μέρος, να συγκροτηθεί ένα forum, ώστε να ανταλλάγουν εμπειρίες και να διερευνηθούν δυνατότητες σχεδιασμού κοινών δραστηριοτήτων στο μέλλον. Προηγούμενες τέτοιες συναντήσεις έχουν διεξαχθεί στη Βουδαπέστη, τη Μόσχα, το Σπλιτ, την Τεχεράνη και το Muscat του Ομάν.

Κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, ο Τομέας Ηθικής της Επιστήμης και της Τεχνολογίας της UNESCO λειτουργεί ως μοχλός προώθησης δραστηριοτήτων που αφορούν την σχέση Ηθικής και Επιστήμης, στις 192 χώρες-μέλη του Οργανισμού. Κρίσιμο πεδίο ενδιαφέροντος αποτελεί η συζήτηση για την επεξεργασία κοινά αποδεκτών κανονιστικών προτύπων γύρω από την πρακτική της επιστημονικής έρευνας αλλά και την τεχνολογική αξιοποίησή της διεθνώς. Στόχος είναι να βρεθούν γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα σε διαφορετικά αξιακά και πολιτιστικά πλαίσια, ανασυστήνοντας κοινές αξίες και αρχές, ως το κοινό κανονιστικό υπόβαθρο για τη συγκεκριμένη συζήτηση και τη διευθέτηση συγκρούσεων (πχ. σχετικά με την χρήση και την αξιοποίηση του περιβάλλοντος ή την εφαρμογή των νανοτεχνολογιών). Το πρόγραμμα δραστηριοτήτων του συγκεκριμένου Τμήματος περιλαμβάνει, πέρα από την Ηθική της επιστημονικής έρευνας,

ιδιαίτερες περιοχές προβληματισμού, όπως είναι η Περιβαλλοντική Ηθική, η Ιατρική Ηθική, το Δίκαιο και η Ηθική, κλπ.

Το αίτημα για τη διατύπωση κοινά αποδεκτών δεσμευτικών ηθικών προτύπων, σε σχέση με τη επιστημονική έρευνα και την κοινωνική αξιοποίηση των τεχνο-επιστημονικών επιτευγμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει τις ρίζες του στις δραματικές ιστορικές εμπειρίες του 20^{ου} αιώνα, όσο και στις σύνθετες προκλήσεις των καιρών μας, αναφορικά με τις πολύπλοκες σχέσεις επιστήμης, τεχνικής και κοινωνίας. Οι δραματικές εμπειρίες του προηγούμενου αιώνα γύρω από την χρήση ανθρώπων στο βιο-ιατρικό πειραματισμό αλλά και η υποταγή επιστημονικών στόχων σε αυταρχικούς κρατικούς σχεδιασμούς (βλ. ναζιστική ευγονική), η σωρεία ηθικά απαράδεκτων πειραμάτων με ανυποψίαστους και σε πολλές περιπτώσεις κοινωνικά υστερημένους πολίτες (βλ. υπόθεση Tuskegee, Willowbrook, πειράματα ραδιενέργειας, πειραματικοί εμβολιασμοί με καρκινικά κύτταρα, ανθρώπων με χρόνιες παθήσεις, κλπ.) οδήγησαν στη συνειδητοποίηση ότι οι εξελίξεις στη βιο-ιατρική και τη βιοτεχνολογία, σε συνάφεια με τον ανθρώπινο πειραματισμό αλλά και όσον αφορά τις εφαρμογές των επιτευγμάτων τους στην ατομική και κοινωνική ζωή, μπορεί να θέσουν εν αμφιβόλω θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες πολιτών. Προέκυψαν, κατ' αυτόν τον τρόπο, ισχυρά αιτήματα, αφενός, δημοσίου ελέγχου και λογοδοσίας της επιστήμης και των επιστημονικών κοινοτήτων γύρω από τις πρακτικές της έρευνας, και, αφετέρου, διεύρυνσης της ηθικής προβληματικής, σε σχέση με την αξιοποίηση των επιτευγμάτων της έρευνας, με κοινωνικές, πολιτικές και δικαιοτικές διαστάσεις (γένεση του διεπιστημονικού πεδίου της Βιοηθικής).

Σήμερα, καθώς οι τεχνο-επιστημονικές εξελίξεις, ειδικά στη βιο-ιατρική και τη βιο-τεχνολογία αλλά τις νέες τεχνολογίες αιχμής γενικότερα (γενετικές, ρομποτικές, νανοτεχνολογίες και τεχνολογίες της πληροφορίας) διευρύνουν την ανθρώπινη δύναμη επέμβασης, εκμηδενίζοντας γεωγραφικά και χρονικά σύνορα (βλ. το διαδίκτυο) και πολλαπλασιάζοντας τις δυνατότητες χειρισμού των κατώτερων και ανώτερων ορίων της ίδιας της ανθρώπινης ζωής, των πολύ πρώιμων και των έσχατων σταδίων της, με τρόπους πρωτόγνωρους, δημιουργούνται νέες προκλήσεις, οι οποίες την ίδια στιγμή που απελευθερώνουν ένα τεράστιο δυναμικό για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής, μπορεί ταυτοχρόνως να απειλήσουν δραστικά θεμελιώδεις όρους της. Απειλούνται όροι της ανθρώπινης διαβίωσης, ακόμα τώρα πλέον και της ίδιας της επιβίωσης (κίνδυνοι καταστροφής του περιβάλλοντος, αλλαγή κλίματος, πυρηνική ενέργεια, τοξική μόλυνση),

για να μην αναφέρω τις νέες ανισότητες και το διευρυνόμενο ποιοτικό χάσμα ανάμεσα στις χώρες του αναπτυσσόμενου και του αναπτυσσόμενου κόσμου, σε σχέση με την κατανομή τεχνολογικών, επιστημονικών, ιατρικών και εκπαιδευτικών πόρων. Ζητήματα όπως η ηθικά απαράδεκτη και παράνομη παγκόσμια ιατρική αγορά οργάνων, ο παγκόσμιος «αναπαγωγικός τουρισμός», η αρρύθμιστη διεθνοποίηση της φαρμακευτικής, γενετικής και βιο-ιατρικής έρευνας και η διεξαγωγή ιατρικών πειραμάτων και κλινικών δοκιμών φαρμάκων αμφίβολης ασφάλειας σε πληθυσμούς χωρών του «τρίτου κόσμου», ζητήματα παγκόσμιας δικαιοσύνης όσον αφορά στην κατανομή πόρων για την έρευνα ορισμένων ασθενειών, τη διάθεση ιατρικών πόρων εν γένει, θέτουν πιεστικά κανονιστικά αιτήματα και απαιτούν ρυθμίσεις σε πλανητικό επίπεδο. Εν ολίγοις, σ' ένα παγκοσμιοποιούμενο και αυστηρά ιεραρχημένο περιβάλλον, εγείρονται κρίσιμες ηθικο-πολιτικές προκλήσεις, οι οποίες απαιτούν κανονιστικές αρχές παγκόσμιας εμβέλειας.

Η UNESCO, ως διακρατικός θεσμός, συμβάλλει σε αυτόν τον προβληματισμό μέσα από την ανίχνευση και την προαγωγή καταστατικών αρχών που βασίζονται στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Τρεις Οικουμενικές Διακηρύξεις αποτελούν προϊόν των επεξεργασιών του Τομέα Ηθικής της Επιστήμης και της Τεχνολογίας και βρίσκονται στα θεμέλια των εκπαιδευτικών πολιτικών της: η *Οικουμενική Διακήρυξη για το Ανθρώπινο Γονίδιο* και τα *Ανθρώπινα Δικαιώματα*, που υιοθετήθηκε από την Γενική Σύνοδο της UNESCO (1997), η *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Γενετικά Δεδομένα*, (2003) και η *Οικουμενική Διακήρυξη για τη Βιοηθική και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* (2005).

Το παραπάνω εγχείρημα διαχέεται και εμποτίζει τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του Οργανισμού, ο οποίος πριν από δύο χρόνια ξεκίνησε προγράμματα εκπαίδευσης που αφορούν στην Ηθική με υπόβαθρο τις αναφερθείσες Διακηρύξεις, που υιοθέτησαν όλα τα κράτη-μέλη και με αποστολή να ενισχυθούν και να διευρυνθούν οι δυνατότητες των κρατών-μελών στο συγκεκριμένο πεδίο.

Εντός αυτού του ορίζοντα δραστηριοτήτων, η Συνάντηση της Κωνσταντινούπολης έθεσε βάσεις για μια ουσιαστική ανταλλαγή εμπειριών ανάμεσα σε διδάσκοντες από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Μεσόγειο. Παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν 68 Προγράμματα Προπτυχιακών και Μεταπτυχιακών Σπουδών (Α' και Β' κύκλου) καθώς και Προγράμματα Διά Βίου Εκπαίδευσης.

Χρήσιμα πορίσματα προέκυψαν από τις εργασίες της. Καταρχάς, οι

περιγραφές των 68 Προγραμμάτων που παρουσιάστηκαν, βελτιωμένες και αναθεωρημένες κατόπιν της επεξεργασίας που έτυχαν κατά τη Συνάντηση, θα καταχωρισθούν στο Global Ethics Observatory της UNESCO, δημιουργώντας μια σημαντική βάση δεδομένων για πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών στην Ηθική. Από το άλλο μέρος με αφετηρία τις παρουσιάσεις των Προγραμμάτων, είναι δυνατόν να γίνουν κάποιες συγκριτικές παρατηρήσεις. Διαπιστώθηκαν θεσμικές ελλείψεις και υστέρηση, όσον αφορά στη διδασκαλία της Ηθικής, στη Γεωργία και στη Μάλτα. Ιδιαίτερα δυναμική και πολυπληθής, από το άλλο μέρος, ήταν η τουρκική συμμετοχή. Η συντριπτική πλειοψηφία των Προγραμμάτων της Τουρκίας, προπτυχιακών και μεταπτυχιακών, αφορούσε σπουδές στη ιατρική δεοντολογία και την ιατρική ηθική. Απευθύνονταν δηλαδή σε φοιτητές Ιατρικών Σχολών και Σχολών Επιστημών Υγείας εν γένει, ενώ ήταν εμφανής η κυριαρχία διδασκόντων με κατάρτιση στις Επιστήμες της Υγείας. Δεν έλειπαν όμως και Προγράμματα με φιλοσοφική αφετηρία και έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και τη Βιοηθική.

Η Ελλάδα, με τη σειρά της, είχε δυναμική φιλοσοφική παρουσία με Προγράμματα Μαθημάτων Ηθικής και Βιοηθικής από τρία Πανεπιστήμια. Συμμετείχαν η Μυρτώ Δραγώνα- Μονάχου (Πανεπιστήμια Αθηνών και Κρήτης), ο Θεοδόσιος Πελεγρίνης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), ο Στέλιος Βιρβιδάκης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), ο Φιλήμων Πεονίδης (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) και η Σταυρούλα Τσινόρεμα (Πανεπιστήμιο Κρήτης). Από το Πανεπιστήμιο της Κύπρου συμμετείχε η Ελένη Καλοκαιρινού. Παρουσιάστηκαν 10 προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα ελληνικών Πανεπιστημίων, εκ των οποίων 4 αφορούσαν μεταπτυχιακές σπουδές (Master's και Διδακτορικό Δίπλωμα). Από τα τελευταία, ένα περιλαμβάνει ως ιδιαίτερη κατεύθυνση την Ηθική Φιλοσοφία (Πανεπιστήμιο Αθηνών), ενώ δυο ακόμα έχουν ως κεντρικό γνωστικό αντικείμενό τους την Ηθική της Επιστήμης («Φιλοσοφία: Γνώση, Αξίες και Κοινωνία») και τη «Βιοηθική» (και τα δυο του Πανεπιστημίου Κρήτης).

Οι διεισδυτικές επεξεργασίες, ο γόνιμος διάλογος, σε συνδυασμό με το εξαιρετικό συναδελφικό κλίμα, δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για περαιτέρω δραστηριότητες. Ήδη άρχισαν να ανταλλάσσονται, ηλεκτρονικά, οι πρώτες σκέψεις για πιθανές μελλοντικές συνεργασίες, σε περιφερειακό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η άριστη και εγκάρδια φιλοξενία συμπλήρωσε με το βέλτιστο τρόπο, μια πλούσια εκπαιδευτική εμπειρία.